

UDK 159.923-058.55	Godišnjak za psihologiju, vol 4, No 4-5., 2006, pp. 207-222	ISSN 1451-5407

Bojana Dimitrijević
Filozofski fakultet,
Niš

LIČNOST MALOLETNIH DELINKVENATA

Apstrakt

Često postavljano pitanje da li je kriminalna ličnost specifičan biopsihički entitet, rezultiralo je mnoštvom istraživanja na tu temu. Veliki broj ovih istraživanja bavio se jednom od osnovnih dimenzija ličnosti – inteligencijom, koja ispoljava svoje delovanje u svim oblicima čovekovog ponašanja, i kao takva predstavlja značajan faktor i u oblikovanju ličnosti mladih. Predstavljena su i druga teorijska gledišta i istraživanja koja potkrepljuju dokaze o povezanosti ili uslovljenosti asocijalnog i antisocijalnog ponašanja i osobina ličnosti. S obzirom na neka lična obeležja i psihičke osobenosti pojedinca, može se govoriti o pogodnijim uslovima i određenim tendencijama ka kriminalnom ponašanju. Posebno u zadnjoj deceniji 20.veka, stanje maloletničke delinkvencije kod nas, postalo je alarmantno. Ta ocena je povezana i sa nepodeljenom procenom o lošem globalnom stanju društva. Sve ovo nalaže više napora u oblasti primarne, sekundarne i tercijarne prevencije u oblasti maloletničke delinkvencije, zasnovanih na brojnim, dragocnim rezultatima istraživanja sprovedenih na ovoj populaciji.

Ključne reči: *maloletnička delinkvencija, karakteristike ličnosti, asocijalno i antisocijalno ponašanje*

Problematika kriminaliteta oduvek je pobuđivala interesovanje, posebno zbog njenih, za društvo veoma često, neprihvatljivih posledica. Iz samog ponašanja ovakvih ličnosti, obeleženog specifičnostima, takođe nije bilo jednostavno proniknuti u suštinu i etiologiju socijalno devijantnih životnih izbora. Bavljenje problematikom kriminalne ličnosti može se predstaviti kroz tri odvojene faze, koje su se nadovezivale jedna na drugu. Prvu fazu karakteriše insistiranje na apsolutnoj specifičnosti kriminalne

ličnosti, što je zastupao Lambroso. Tokom druge faze, kao posledica uticaja psihoanalize, isticalo se da antisocijalne težnje latentnog karaktera postoje i kod nedelinkvenata, te da one ne diskriminišu apsolutno kriminalnu i nekriminalnu populaciju; u trećoj fazi, koju su predstavljali Di Tullio, Gemellio, De Greff i Pinatel tvrdilo se da je koncept kriminalne ličnosti samo «radna hipoteza» i da je razlika između delinkvenata i nedelinkvenata samo u stepenu ispoljavanja.

Kraj 19. i početkom 20.veka, obeležio je talas psiholoških objašnjenja kriminalnog ponašanja, koja se odnose na uticaj raznovrsnih psiholoških entiteta: intrapsihičke sukobe, nedostatke u psihološkoj sferi ličnosti, slabije psihičke kvalitete i sposobnosti ili neuspeh u procesu socijalizacije. Sve ove teorije kriminalno ponašanje dovode u vezu sa psihološkim karakteristikama ličnosti, dok delovanje socijalnih faktora zanemaruju u potpunosti ili ih smatraju faktorima sekundarnog značaja. Globalne tendencije koje se mogu izdvojiti razlikuju se po tome što se jedna prvenstveno bavi otkrivanjem veze između određenih psihičkih svojstava i oblika delinkventnog ponašanja, dok druga osnovni fokus svog interesovanja stavlja ne na ponašanje, već na psihičke strukture, nastojeći da time determiniše psihološke odrednice delinkventnog ponašanja.

Teorijska razmatranja se mogu grupisati kroz teorije inteligencije, teorije frustracije, teorije o delinkventu kao posebnom psihološkom tipu, Ajzenkovu teoriju ličnosti i psihoanalitičku teoriju.

Teorija inteligencije

Koncepcija o tzv. «slaboumnom prestupniku» pojavila se početkom XX veka. Bila je zasnovana na učenju o nasleđivanju mentalne inferiornosti, vremenski se podudarajući sa, u to vreme rasprostranjenim, pokretom psihološkog testiranja intelektualnih sposobnosti. Po Godarovoj teoriji (1915), svako slaboumno lice potencijalni prestupnik. Njegovi nalazi, potkrepljujući ovi tezu, govorili su o tome da je inteligencija većine prestupnika, merena Bine-Simonovom skalom, na nivou deteta od 10-12 godina. Viljems (Williams H.) je takođe izložio svoje nalaze, prema kojima tek svaki deseti delinkvent, iz uzorka ispitivanih, ima prosečnu ili visoku inteligenciju (Dinitz, S., 1986.).

Iako su nedostaci ove teorije neosporni i na njih su se najoštrije osvrtni sociološki orijentisani kriminolozi, uticaj inteligencije ne može se ni osporiti, niti zanemariti, u razmatranju endogenih faktora kriminalnog ponašanja.

Teorija frustracije

Kriminalno ponašanje, prema ovoj teoriji, nastaje kao neposredna reakcija na frustraciju. Osobe, koje karakteriše agresivnost, bez razmišljanja i proveravanja, brzo prelaze u akciju. Nemaju usvojen ni jedan sistem vrednosti, ne kaju se za ono što su učinili, a njihov prag tolerancije na frustraciju je snižen. Ovakve osobe karakterišu frustracije iz detinjstva i mladosti, pa kada u životu nastupe druge frustracije, dolazi do njihovog kumuliranja i fiksiranja devijantnog ponašanja, te nastaju teži oblici prestupništva.

Negativna posledica frustracije ne mora da bude samo agresivnost, već to može da bude i dezorganizovano ponašanje, kada se gube složeniji i suptilniji načini reagovanja, čija je posledica nerealističko i kruto reagovanje u frustracionim situacijama. Prema ovim teoretičarima, pojava agresivnog ponašanja u osnovi uvek ima postojanje frustracije i obratno, postojanje frustracije uvek vodi nekoj vrsti agresije. Na nešto drugačiji način odnos agresije i frustracije razmatra A.Buss (prema Todorović A., 1971). On navodi da je agresivnost reakcija kojom se namerno ili nenamerno zadaje štetni stimulus drugim osobama. Smatra da je »naglašavanje frustracije dovelo do nesrećnog zapostavljanja štetnih simulansa i do zapostavljanja agresije kao instrumentalne reakcije«. Frustracija, dakle, jeste prethodnik agresije, ali nije ni jedini ni najsnažniji.

Teorija o delinkventu kao posebnom psihološkom tipu

Hili i Alper su nastojali da porast maloletničkog prestupništva objasne brzim radom žlezda sa unutrašnjim lučenjem - upravo u okviru fizičkog rasta i razvoja u tom periodu, dolazi do narušavanja funkcije endokrinih žlezda i emocionalne neuravnoteženosti (Healy W., Alper B., 1941). Konceptija o vezi lučenja endokrinog sistema i kriminaliteta izložena je u knjizi «Nova kriminologija» Šlapa i Smita. Oni su tvrdili da velika većina prestupa nastaje kao rezultat rada žlezda sa unutrašnjim lučenjem kod samih prestupnika, ili alternativno, kao posledica umnih defekata prestupnika izazvanih endokrinim poremećajima njihovih majki (Dinitz, S., 1986.).

Pored nastojanja da se delinkventi prikažu kao poseban tip ili grupa ljudi, koju odlikuje određena fizička konstitucija, smanjena funkcija žlezda sa unutrašnjim lučenjem ili niska inteligencija, stvorena je teorija po kojoj

se delinkventi razlikuju od nedelinkvenata po svojim opštim psihološkim karakteristikama i predstavljaju poseban psihološki tip. Opšte karakteristike delinkvenata po nalazu Slosona, dobijene na testovima su: izražene tendencije prema morbidnoj depresiji, napadi besa i bolesne agresivnosti, zadovoljstvo u nanošenju povreda nekome, asocijalnost i introvezija. Rezultati Gluka i Gluka (Dinitz, S., 1986.), ukazuju da su delinkventi agresivniji, pokretniji, impulsivniji, hostilniji, podozrivi i smatraju da ih drugi ne poznaju ili ih nedovoljno cene.

Ajzenkova teorija ličnosti

Ajzenkova teorija pretpostavlja da se razvoj ličnosti ostvaruje kroz interakciju nasleđene strukture ličnosti pojedinca i uticaja sredine. Kriminalno ponašanje je, u okviru Ajzenkovog shvatanja, opravdano izučavati jedino u okviru psihologije ponašanja, jer je ono posledica zajedničkog uticaja genetskih predispozicija, uslova sredine i procesa socijalizacije. Smatra se da psihološke karakteristike ličnosti određuju sastav i način funkcionisanja i organizacije nervnog sistema i imaju odlučujući uticaj na kriminalno ponašanje. Kriminalci su, prema ovom shvatanju, neurotični ekstroverti. Glavna pitanja na koja treba obratiti pažnju prilikom proučavanja kriminalnog ponašanja odnosila bi se najpre na postojanje i prirodu ličnosti koja pokazuje sklonost ka kriminalnom ponašanju; zatim, relativni uticaj genetskih faktora i faktora sredine na kriminalitet, a takođe i način na koji različiti tipovi penalnih mera određuju buduće ponašanje kriminalca.

U Ajzenkovoju teoriji, pridaje se mnogo manji značaj socijalnim faktorima u razvoju ličnosti, pa i u nastanku kriminalnog ponašanja, u odnosu na psihološke faktore i genetske predispozicije. Nepovoljni uticaji sredine će na terenu već postojeće genetske predispozicije izazvati sklonost ka kriminalnom ponašanju. Ajzenkova shvatanja su imala uticaj i na teoriju učenja kriminalnog ponašanja gde se kriminalno ponašanje vidi kao posledica nedovoljno uspešnog učenja zakonitih oblika ponašanja. Ovi oblici ponašanja se uče kao i svi drugi, pa ako je pojedinac neuspešan u jednoj oblasti učenja, neće pokazati ni uspeh u usvajanju znanja vezanih za zakonske normative.

Psihoanalitička teorija i razvoj psihoanalitičke kriminologije posle frojda

Iako se Frojd se nije posebno bavio problemom kriminaliteta, na osnovu njegovog opšteg učenja, stvorene su teorije koje su u neposrednoj vezi sa tim pitanjima, a na njima se zasnivaju i tvrđenja psihoanalitički orijentisanih kriminologa. Kao bitne odlike zločinca, navode se: izražena sebičnost, jake destruktivne tendencije i nedostatak afektivnog vezivanja i prihvatanja drugih. Faktorskom analizom izdvajaju se sledeće karaktersitike ličnosti prestupnika: nisku snagu super-ega, oholu nezavisnost, strepnju i usredsređenost na sebe, preterivano burno reagovanje koje je u naskladu sa povodom i komenciju (sklonost da se ide sa grupom).

Agresivnost se skoro redovno ističe kao kohezivno sredstvo delinkventne populacije. Po mišljenju M.Kostića, čovek je, po pravilu, slobodan tek kad može da porekne sebe (Kostić M., 1996.). Pripadnik delinkventne populacije, »homo negans«, oseća se slobodnim kada poriče druge, svet i vrednosti u svom okruženju, što o naziva »slobodom protiv«. Nalazi dobijeni njegovim istraživanjem vezanim za izvršioce kriminalnih dela, a posebno one koji pri tome pripadaju i subkulturi narkomana, prevashodno ukazuju na to da bi pravce prevencije kriminalnih aktivnosti narkomana trebalo usmeriti na sprečavanje ranog raspada porodice, na obrazovni rad, u cilju osposobljavanja za izbor adekvatnijeg stila vaspitanja i na preduzimanje akcije radi sprečavanja njihovog ranog napuštanja školovanja.

Psihoanalitičari devijantno ponašanje objašnjavaju preko Frojdove trojne strukture ličnosti. Polazna psihoanalitička koncepcija govorila je o »čoveku bez Nad-ja«, koji je usmeren samo svojim instinktima. Kritika ovakvog shvatanja je bila da se, čak i kada su u pitanju zločinci iz strasti, zapaža izvestan »pravdoljubivi« stav koji isključuje pretpostavku o nepostojanju Nad-ja. Aleksandar Franc i Staub Hugo u delu »Psihoanalitički uvid u svet paragrafa« (1927) uvrstili su u tipologiju zločinaca tip zločinca »bez Nad-ja«, sa preovlađujućim instinktima. Podelili su kriminalitet na hronični i slučajni (akcidentalni). Hronični vrše ljudi koji po strukturi svog duševnog aparata naginju kriminalitetu. Slučajni kriminalitet obuhvata delikte usled omaški i situacione delikte (Healy W., Alper B., 1941).

Teodor Rajh kaže da do krivičnog dela ne bi dolazilo zbog nerazvijenog Nad-ja, nego baš zato što je ono preterano strogo. I savremeni autori zastupaju shvatanja da izvesna kriminalna ponašanja proističu iz

duševnih konflikata i napetosti. Baveći se pitanjima vaspitanja i kriminaliteta D.Abrahamzen govori o »neurotičnom i kompulzivnom prestupniku«. Da bi potencijalni zločinac to zaista i postao, treba da budu ispunjena dva uslova: odgovarajuća situacija u datoj sredini i oslabljenost otpora, kontrole Super-ega. Abrahamzen je nastojao da, ne samo krajnje uzroke zločina, već i konkretno zločinačko ponašanje, izrazi kao čistu psihološku pojavu, izazvanu mehaničkim međudejstvom prestupničkih tendencija, u pogodnoj situaciji i uz oslabljenu kontrolu od strane Super-ega. Kriminalno ponašanje, smatra on, predstavlja vid duševne bolesti. Glover smatra da je zločin jedan od rezultata konflikata između primitivnih instikata, koji se nalaze u čoveku i altruističkih pravila usađenih od strane razvijenog društva.

Za pojavu homicidalnog ponašanja deo uticaja nose psihosocijalni faktori, koji se ističu u prvi plan. Teorija »subkulture nasilja« Wolfganga i Feracutia (1982.), ubistvo tumači kao posledicu prihvatanja specifične subkulture nasilja, njenih normi, obrazaca ponašanja i životnog stila, u okviru koga je, u odnosima sa drugim ljudima, dopušteno voljno ispoljavanje besa, hostilnih osećanja i upotrebe fizičke sile (Kovačević R., 1989).

Razvoj psihoanalitičke kriminologije posle Frojda može se sagledati najbolje kroz radove Adlera i Junga. Adler se posebno bavio osećanjem manje vrednosti, povezanom sa težnjom ka nadmoći i važenjem. Izvršenje krivičnih dela može biti jedan vid kompenzacije za inferiornost i način privlačenja pažnje. Agresivna priroda, kod koje je neprijateljska agresija usmerena protiv bližnjih pokazuje karakteristične crte: sujetu, ljubomoru, zavist, tvrdoću i mržnja. Suprotstavljajući kolektivno nesvesno individualnom, Jung je ponudio novo tumačenje Edipovog kompleksa, a za kriminologiju je značajan zbog određivanja psiholoških tipova, posebno ekstravertnog i introvertnog tipa.

Frilander Kejt je kritikovala shvatanje o tipu zločinca sa kriminalnim Nad-ja (Healy W., Alper B., 1941). Isticala je da kriminalna okolina ne proizvodi više kriminalaca nego normalno društvo, naprosto zbog prihvatanja kriminalnog kodeksa. Poremećaji tri instance psihe mogu da postoje usled antidruštvenog razvitka karaktera, usled organske bolesti i usled duševne bolesti. Poremećaji usled antidruštvenog razvitka karaktera mogu se registrovati kod većine maloletnih prestupnika i do njih dovodi konstitucija, kao i sredina. Poremećaji usled organskih bolesti uzrokovani su toksičnim ili organskim poremećajima, kao i poremećajima u nervnom sistemu. Poremećaji usled duševnih bolesti ili psihički poremećaji su u

stvari poremećaji Ega, koji nije sposoban da kontroliše svoje instinktivne podsticaje, usled poremećenog testa realnosti.

O prokriminalnim vrednostima

Kao skup specifičnih vrednosti, može se razmatrati subkultura kriminaliteta, odnosno može se očekivati da tzv. prokriminalne vrednosti mogu da se traže i nađu i među nekriminalnim, ali po socijalnim normama neprilagođenim, devijantnim subgrupama. U nekim istraživanjima se navode podaci o visokoj povezanosti kriminaliteta i upotrebe alkohola i narkotika (Ilić B., 2005). Postoji mogućnost da je kod devijantnih subgrupa i pojedinaca prisutno postojanje »posrednih« vrednosti koje omogućavaju da se ostvari zadovoljstvo i korist, tj. da nije u pitanju samo potpuno odbacivanje vrednosti. Da bi se označio sistem vrednosti pojedinih društvenih, delinkventnih i drugih grupa, koristi se u teorijama termin "podkultura" ili čak "kontrakultura" ako je u pitanju konfliktni odnos, kada su mnoge vrednosti specifično kontradiktorne vrednostima dominantne kulture. "Devijantna" ponašanja postaju vrednosti tj. poželjna sa stanovišta određenih užih grupa.

Delinkvencija (kriminalitet) narkomana

Mišljenja o postojanju uzročne veze između zavisnosti od droga i kriminaliteta su podeljena. Dok neki autori dosta jasno proklamuju tezu o povezanosti ove dve pojave, postoje autori koji zastupaju gledište da zavisnost od droga ne uzrokuje direktno kriminalno ponašanje. Neki, naprotiv, tvrde da ove dve pojave nisu ni u kakvoj kauzalnoj vezi. Mnoge studije, koje upoređuju učešće izvršilaca koji uživaju drogu, sa onima koji je ne uzimaju, ukazuju da je uživanje droge faktor koji dovodi do kriminaliteta i socijalno-patološkog ponašanja uopšte.

Prema rezultatima svojih istraživanja (Hovdenakk I., 1994.), jedna grupa američkih autora je donela zaključak da je uživanje marihuane u pozitivnoj korelaciji sa kriminalnim aktivnostima. Uživaoci, naoko mirni i povučeni, imaju oslabljene sposobnosti da tolerišu pritisak i odlože praznjenje, pa tako čak i beznačajan događaj može da bude dovoljan da izazove nasilničko ponašanje. Postoje podaci indijskih autora, koji tvrde da visoke doze gandže (jači oblik marihuane), pomešane sa semenom dature, bude u čoveku želju za ubistvom, silovanjem ili nekim drugim vidom nasilja. Marihuana se, vezano za rat u Vijetnamu, smatra odgovornom za

pad borbenosti, iskazivanje neposlušnosti prema pretpostavljenim starišima, za povećanje agresivnosti prema drugima, brojne tuče itd. Naime, većina autora smatra da je droga je samo okidač za oslobađanje agresivnih i sadističkih naboja, koji već postoje u ličnosti.

Mnogi su skloni da na narkomaniju prvenstveno gledaju kao na pravni problem, zanemarujući, pri tom, njeno pravo poreklo s obzirom da je ponašanje narkomana često socijalno neprihvatljivo i podleže pravnim sankcijama, jer u sebi nosi neke elemente kriminalne aktivnosti. Kod nas se uglavnom radi o adolescentnoj narkomaniji, a njihove aktivnosti najčešće spadaju u oblast kriminaliteta maloletnika, koji se zbog svojih specifičnosti izdvaja iz opšte kriminologije. Naši zakonski propisi, pod pojmom maloletnika ili adolescenta, podrazumevaju lica od 14 do 18 godina starosti. Među njima, najveći psihološki interes privlači ona grupa adolescentnih delinkvenata čija se dijagnoza kreće između neuroze i onoga što se, nedovoljno precizno, opisuje kao »nezrelost, socijalna neprilagođenost, poremećaj karaktera«, (»problem behavior«), a što predstavlja psihopatološko područje iz kojeg se regrutuje najveći broj narkomana. Posebno polje interesovanja je kriminalno ponašanje u okviru narkomanije, jer se ovde radi o, kako većina autora smatra, jednom »iznuđenom obliku« delinkventnog ponašanja, koje je diktirano narkomanijom kao bolešću, a ne predispozicijama ličnosti (Hrnčić J., 1999).

Koristeći metodu paralelnih grupa, S.Petrović i M.Janša (Petrović, S., 2000), upoređivali su narkomane i delinkvente, kao grupe ispitanika sa različitim oblicima devijantnog ponašanja. Osobe predisponirane za delinkvenciju i delinkventne oblike ponašanja, često se u psihološkom smislu, razvijaju iz jednog oblika rane zapuštenosti. Ličnost delinkventa je očuvanija, a prilagođavanje realnosti zdravije nego kod narkomana, s obzirom na to da su, bez obzira kojoj nozološkoj kategoriji pripadaju, delinkventi imali uspešniji razvoj i povoljnije uslove, u adaptivnom smislu. Pod većim opterećenjem, delinkvent bira drugačije obrasce ponašanja, koji po svome karakteru nisu po svaku cenu regresivni i manje su morbidni od onih koje bira narkoman. Odsustvo inhibirajućeg straha, po tipu psihopatije, karakteriše pripadnike ove grupe. Za razliku od delinkvenata, narkoman je uvek na ivici psihičke dezintegracije i gubitka veze sa realnošću, s obzirom na slabe i vremenom sve slabije objektne odnose i veze sa realnim svetom. Jedini svet interesovanja i angažovanja vezan je za potrebu za drogom. Shodno podacima da su najčešći oblici delinkventnog ponašanja narkomana u vezi sa nabavkom droge i kontaktima sa preprodavcima, narkomanija i kriminalitet se veoma prisno prepliću i međusobno komplikuju.

U okviru psiholoških teorija u kriminologiji, pojedini autori uveli su termin «kriminalna psiha», kako bi označili posebnu psihologiju, svojstvenu izvršiocima krivičnih dela. Ona se prevashodno ispoljava u obliku egoizma, mržnje, afektivne ravnodušnosti. Da bi se otkrio specifičan složaj faktora, vezanih za ispoljavanje agresije, mora se poći od idiografskog pristupa, uzimajući u obzir premorbidnu ličnost, socijalno okruženje i ulogu nasleđenih činilaca.

Normativni karakter ličnosti delinkvenata

U objašnjavanju fenomena asocijalnog, antisocijalnog i delinkventnog ponašanja, koje se uopšteno naziva društveno neprihvatljivim, posebna se pažnja, osim socijalnih, kulturnih činilaca i sticaja okoline, poklanja osobinama ličnosti. Činioci okoline, koje kao najznačajnije često ističu zastupnici nekih socioloških teorijskih orijentacija, ne mogu u potpunosti objasniti ovakve oblike ponašanja.

Mnoga istraživanja potkrepila su dokaze o povezanosti ili uslovljenosti takvog ponašanja i osobina kao što su emocionalna stabilnost, frustraciona tolerancija, upornost i drugih osobina ličnosti u užem smislu, koje predstavljaju relativno stabilnu organizaciju motivacionih sklonosti individue, koja proizilazi iz interakcije bioloških poriva i socijalne i fizičke okoline.

Bio-psihosocijalne karakteristike mladih

Pojam adolescencije kao razdoblja u psihičkom razvoju čoveka nastao je u savremenom društvu. U dalekoj prošlosti, u primitivnijim društvima, adolescentni period označavao je kraj detinjstva i ulazak u svet odraslih. Preuzimajući dužnosti, mladi čovek je tada preuzimao i prava odraslih. U takvim društvima, anatomsko-fiziološka i polna zrelost podudale su se sa psihološkom i socijalnom zrelošću. U okvirima relativno jednostavne organizacije društva, to je bilo realnije nego u našim, savremenim uslovima. Život mladih u savremenom društvu je neizmerno složeniji, pa sama činjenica da je adolescent anatomski i fiziološki zreo ne govori neminovno o njegovoj psihološkoj zrelosti, a posebno ne o njegovoj socijalnoj zrelosti i ekonomskoj samostalnosti. Protivurečnosti savremenog trenutka nalažu da se mladi što duže školuju, u nastojanju da time sebi obezbede što bolje prilagođavanje, i sposobnost za obavljanje što više

poslova, pa time adolescencija traje sve duže a samostalnost se ostvaruje sve kasnije.

Adolescentima se nameće rešavanje mnogih životnih zadataka i postignuća u različitim područjima. Emocionalna stabilnost se postupno stiče, obogaćena emocijama vezanim za ljubav i tek probuđenu polnost, što je povezano sa potrebom za privlačenjem pažnje suprotnog pola i ponašanjima koja do toga dovode. Prisutna je nesigurnost u okviru ličnosti mladih, vezana za status i egzistenciju, kao i druge elemente koji odlikuju život odraslih. Sanjarenje se često bira kao jedino moguće rešenje kada su svesni svojih teškoća i nemogućnosti da se sa njima suoče i da ih reše, ili im ono bar predstavlja način da se oslobode teskobe, napetosti i izbegnu sukobe. U ovom periodu oblikuju se i moralna gledišta i shvatanja. Nekada se u ponašanju mladih ne razvijaju viši moralni ciljevi, a njihova humanizacija i socijalizacija bitno su oštećeni.

Počinje da se razvija i vlastita individualnost, mladi se uključuju u različite vidove društvenog života. Olport navodi da je njihovo osnovno pitanje : "Ko sam ja?" Nепrestano teže da ih tretiraju kao odrasle, nastoje da se ističu, budu zapaženi i originalni, a istovremeno su posebno osetljivi po pitanju ugleda i časti. U procesu traganja za svojim identitetom, oni se uključuju u društvo. Imaju potrebu za udruživanjem, pa zahteve grupe koju prepoznaju kao sebi blisku često nadređuju zahtevima roditelja. Ponekada to mogu biti i grupe sa devijantnim ponašanjem, što se obično dešava u manje kontrolisanim uslovima. Nastojeći da se što više mladih uključi u pojedine aktivnosti namenjene mladima, kroz proces masovnog sprovođenja tih aktivnosti, gubi se individualnost. U savremenim uslovima, često se ne može dovoljno voditi briga o pojedincu, pa se uprkos druženju stvara doživljaj usamljenosti. U vezi sa tim može doći do alijenacije. U takvim masovnim akcijama, mladi sve više gube lični kontakt i prisnu povezanost sa roditeljima, kao i sa nastavnicima, ali i sa svojim prijateljima. Gubi se svrha njihovih nastojanja da se uključe u društvo i njegove tokove, iako su za time silno žudeli. Upravo ovakav doživljaj može predstavljati teren na kriminalne oblike ponašanja.

Milutinović (Milutinović M., 1990.) ističe da se u kriminalne grupe povezuju mladi ljudi koji imaju neke psihološke ili društvene probleme. Njihova povezanost zasniva se na prihvatanju istih gledišta i vrednosti koje grupa podržava. To je posebno prisutno kada porodica, škola i druge ustanove za mlade, za njih nisu privlačne, pa grupa postaje zamena za porodicu. Izgubljenu ili nedostajuću porodičnu komunikaciju zamenjuju onom u grupi, a sadržaj njihovog grupisanja postaje kriminalno ponašanje.

Formiranje slike mladih o sebi

Način na koji se formira slika o sebi i drugima može trajnije uticati na ispoljavanje ličnosti adolescenta (Singer M, Mikšaj-Todorović Lj., 1989). Njihove stavove o sebi mogli bismo grupisati u tri celine:

1. Oni koji prema sebi pokazuju negativan stav izražavaju nepoverenje u svoje sposobnosti i vrednosti, nedostatak samopoštovanja, što kao posledicu može imati otežano postizanje uspeha.

2. Grupacija maloletnika koja sebe precenjuje, time ne olakšava, već još više otažava svoju adaptaciju, ne mogavši da uskladi idealnu i realnu sliku sebe, iz čega takođe proističu neuspesi u rešavanju razvojnih i životnih problema.

3. Većina maloletnika ima još uvek neizgrađen odnos prema sebi, što nosi zbunjenost i konfuziju vezanu za lične potencijale i mogućnosti.

Kako se opšti društveni uslovi života stalno menjaju, a u okviru tog procesa odvija se i unutrašnje menjanje i proces sazrevanja mladih, postojeći društveni poremećaji će u većoj ili manjoj meri uticati i na uslove njihovog života, ličnost i ponašanje. Nesklad i raskorak između ličnih interesa i mogućnosti, koji oni najoštrije doživljavaju, čine da je upravo ovaj segment društva upravo onaj koji društvene promene najsnažnije doživljava. Istovremeno nesrazmerno izloženi pritisku negativnih političkih i kulturnih tendencija, podložni su krizama koje samo dodatno kontaminiraju ionako tešku i kompleksnu razvojnu sliku ovog životnog perioda. Neke od osnovnih vrednosti koje adolescenti sebi postavljaju odnose se na potrebu za privatnošću, samosvojnošću, odgovarajućim materijalnim položajem, profesionalnim uspehom i kvalitetnim organizovanjem slobodnog vremena. Iz redova onih koji su izrazito nezadovoljni mogućnostima ostvarenja ovih ciljeva regrutuju se oni koji na ovakve okolnosti reaguju socijalno devijantnim i kriminalnim oblicima ponašanja.

Psihološke karakteristike mladih delinkvenata

Doba najveće fizičke snage, adolescencija, koincidira sa vrhuncem uspona kriminaliteta. Proces prerastanja mladića u zrelu ličnost povezan je sa nizom biopsihičkih promena, čija dinamika pruža velike mogućnosti za vaspitne uticaje i usmeravanje procesa socijalizacija. U ovoj fazi razvoja, mladi ljudi su prijemčivi za uticaje koji njen uticaj mogu usmeriti kako u pozitivnom, tako i u asocijalnom ili antisocijalnom smeru. Za svoje ponašanje, kao još nepotpuno formirane ličnosti, imaju znatno umanjenu pravnu i moralnu odgovornost.

Često postavljano pitanje da li ima razlike u ličnosti prestupnika i onih koji to nisu, odnosno da li kriminalna ličnost ima specifičan biopsihički sklop, rezultiralo je mnoštvom istraživanja na tu temu. Veliki broj ovih istraživanja (Hrnčić J., 1999.) bavio se jednom od osnovnih dimenzija ličnosti – inteligencijom, koja ispoljava svoje delovanje u svim oblicima čovekovog ponašanja, i kao takva predstavlja značajan faktor i u oblikovanju ličnosti mladih. Na populaciji maloletnih delinkvenata, rezultati pokazuju da se intelektualni nivo razlikuje u zavisnosti od tipa kriminalnog dela. Silovanja, na primer, češće čine intelektualno zaostaliye osobe, dok su ona ređa među intelektualno jačim pojedincima. Takođe, osobe nižih intelektualnih sposobnosti češće su saučesnici i ostavljaju za sobom više tragova prilikom izvršenja krivičnog dela, dok osobe viših intelektualnih potencijala obavljaju organizatorske funkcije u kriminalnim aktivnostima. Po nalazima Burta, kriminalne aktivnosti nekih osoba slabije inteligencije uslovljene su njihovom nemogućnošću da shvate nedozvoljenost nekih postupaka i nedoličnost pobuda koje ih na to navode (Singer M, Mikšaj-Todorović Lj., 1989).

Po nalazima Kovačevića, (Momirović K., Popović B., Hošek A., Vučinić B., 1994.), razlike u simboličnim faktorima između delinkventne i nedelinkventne skupine maloletnih ispitanika ukazuje na to da se radi o različitoj skupini kognitivnih prostora. To ipak ne ukazuje isključivo na to da su maloletnici prestupnici na nižem intelektualnom nivou. Iz činjenice da maloletni počinioci imovinskih delikata pokazuju značajno niže rezultate u svim kognitivnim varijablama, u odnosu na nedelinkventne vršnjake, daje dve mogućnosti: ili da se zaključuje o njihovoj nižoj inteligenciji, ili to vodi zaključku da je ovoj grupi delinkvenata potrebno više vremena za kognitivni razvoj. Imajući u vidu podatke o izrazito nepovoljnoj socijalnoj sredini iz koje potiču i u koju se posle izvršenog dela i kaznenog postupka

vraćaju maloletni delinkventi, moramo uvažiti i ovaj značajan udeo raznovrsnih nepsiholoških uticaja.

U literaturi (Singer M, Mikšaj-Todorović Lj., 1989). se, takođe, pominju ocene da emocionalne karakteristike, povezane sa kriminalnim ponašanjem, u osnovi imaju emocionalnu nestabilnost, razdražljivost, uznemirenost. One se tumače kao posledice odbačenosti, osujećenosti, inferiornosti, potištenosti, ljubomore i sično. Burt je ustanovio da je oko 60% delinkvenata preterano senzibilno. Osobe koje karakterišu ovakve osobine, imaju teškoća u prilagođavanju društvenim prilikama i procesima, pa dolazi do češćih konflikata pa i do kriminalnih delatnosti. Poznati istraživači iz oblasti kriminologije, Healy i Broner (Dinitz, S., 1986), smatraju da emocionalna napetost često predstavlja uzrok delikventnog ponašanja dece i omladine. Jednim od uzroka kriminalne aktivnosti smatra se i mentalni poremećaj. Bežeći od stvarnosti, ovakve osobe se povlače u sebe i svet koji sami stvaraju na osnovi svojih emotivnih i drugih poremećaja.

Po nalazima Kovačevića (Kovačević R., 1989.), pretpostavka o specifičnosti strukture maloletnih delinkvenata u odnosu na nedelinkventne vršnjake u odnosu na dimenzije njihovog konativnog prostora. U grupi maloletnih delinkvenata ustanovljena je povišena napetost (agresivno i impulsivno ponašanje), uz smanjenu kontrolu takvog ponašanja. Ovo se objašnjava narušenim procesom ravnoteže razdraženosti i inhibicije, gde je razdraženost neuporedivo snažnija. Podatak da mladi delinkventi čine krivična dela protiv imovine »gde god im se pruži prilika« u osnovi može imati i poremećaj dela regulatornog mehanizma ličnosti. Za razliku od delikvenata, struktura konativnog prostora nedelinkvenata je stabilna, a njena stabilizacija vezuje se za period oko petnaeste godine života. Prema ovim nalazima, predviđanje ponašanja delinkvenata teže je i značajno nestabilnije u odnosu na predviđanje ponašanja nedelinkvenata. Delikventno i asocijalno ponašanje manje je stabilno u grupi maloletnih nego u grupi punoletnih delinkvenata, kao i nedelinkventnih populacija, može se zaključiti da se opšta struktura ličnosti delinkvenata (a osobito maloletnih) razlikuje od one kod nedelinkvenata.

Saterlend (prema Skinner B.F., 1969.) govori o kriminalnom ponašanju kao naučenom, s obzirom da svako ponašanje vidi kao naučeno. Ono što je stečeno ne mora biti posledica imitiranja, već se delikventno ponašanje može posmatrati pretežno kao posledica smanjene sposobnosti individue da se odupre socijalno negativnom ponašanju. Takvo ponašanje, može se reći, proizilazi iz nedovoljnog ili pogrešnog učenja kontrole

ponašanja. Može se, naime, pretpostaviti da se pod uticajem psihosocijalnih faktora razvijaju raznovrsni oblici delinkventnog ponašanja.

Povezanost osobina ličnosti i karakteristika ponašanja mladih delinkvenata sa njihovom pređašnjom kriminalnom delatnošću istraživala je Mikšaj-Todorović (Singer M, Mikšaj-Todorović Lj., 1989). Prema njenim istraživanjima, na osnovu utvrđenih karakteristika ličnosti mogu se predvideti oblici delinkventnog tretmana i isplanirati elementi budućeg vaspitnog tretmana, budući da je moguć uticaj na korekcije u strukturi ličnosti, koje će doprineti i podobnosti ličnosti za socijalnu integraciju. Prema nalazima njenog istraživanja, znatan broj ispitanika pokazivao je karakteristike koje bi se mogle označiti negativnim predznakom, bez obzira na to da li su se pojavile izolovano ili u kombinaciji sa drugim smetnjama (neurotske smetnje, agresivno ponašanje na javnim mestima, bežanje od kuće, traume glave). Oni posredno govore o neadekvatnim socijalizirajućim procesima koji su pogodovali oblikovanju modaliteta društveno neprihvatljivog ponašanja.

U ukupnoj masi prijavljenih dela, maloletnici učestvuju sa 11-16%. Od svih prijavljenih dela protiv imovine, oni čine 27% a u relativno malom procentu učestvuju u masi prijavljenih dela protiv opšte sigurnosti. Sami delinkventi su davali odgovore o uzrocima njihovog delinkventnog ponašanja (Todorović A., 1971). Kao najbitniji navedeni razlog je druženje sa asocijalnim ili antisocijalnim osobama iz njihove okoline (40,7%). Kao značajan faktor izdvojen je i alkohol (31,2%), koji se konzumira u vreme izvršenja dela. Oko jedne četvrtine ispitanika smatralo je da odgovornu ulogu u njihovom delinkventnom ponašanju ima njihova »narav«, odnosno neke osobine njihove ličnosti koje su izvan njihove kontrole. Donekle iznenađuje podatak da ispitanici roditeljima i neadekvatnom vaspitanju nisu pridali poseban značaj, već je samo 14,3% ispitanika to navelo kao razlog njihovog neprilagođenog ponašanja. Najmanja je važnost data vezi između bolesti i delinkventnog ponašanja. Iz ovog istraživanja se vidi da su delinkventni dominantno tražili razloge za svoje ponašanje i svojim osobinama i postupcima, a mnogo manje da su sebe doživeli kao pasivni derivat nesrećnih životnih okolnosti.

S obzirom na neka lična obeležja i psihičke osobenosti pojedinca, može se govoriti o pogodnijim uslovima i određenim tendencijama ka kriminalnom ponašanju. Prema nalazima Milutinovića (Milutinović, M. 1990), neka svojstva ličnosti su takva da se na njih lako »primi« kriminalno ponašanje. Drugim rečima, raznovrsni oblici delinkventnog ponašanja ne razvijaju se na terenu bilo koje strukture ličnosti, već raznovrsnim

strukturama verovatno odgovaraju raznovrsni oblici asocijalnog ili antisocijalnog ponašanja. Ličnost prihvata one oblike ponašanja koji se najlakše uklapaju u njenu već formiranu, stabilnu strukturu, ili u strukturu koja je u formiranju. Verovatno zato stariji delinkventi, kod kojih tretman prevaspitavanja nije uspeo, pokazuju pretežno iste oblike ponašanja. Kod maloletnih osoba javljaju se različiti, nestalni oblici delinkventne i asocijalne aktivnosti, što ponašanje maloletnika daje izvesnu specifičnost u odnosu na ponašanje punoletnih osoba.

Posebno u zadnjoj deceniji 20.veka, stanje maloletničke delinkvencije kod nas, postalo je alarmantno. Ta ocena je povezana i sa nepodeljenom procenom o lošem globalnom stanju društva. Lišavanje slobode maloletnika koristi se kao poslednje sredstvo vaspitnog uticaja. Kriminalna dela sve više vrše mladi, često u grupama, a njihovo ponašanje je sve brutalnije. Iako su se ranije počinioci krivičnih dela protiv imovine regrutovale iz socijalno i ekonomski nižih slojeva, sve je više mladih koji ova dela vrše a potiču iz dobrostojećih i imućnih porodica. U mnogim evropskim zemljama, kao posebno efikasna pokazala se specifična vaspitna mera sprovedena kroz dobrovoljan, društveno koristan rad maloletnih izvršilaca krivičnih dela. Potrebno je, i u našoj sredini uraditi više i konkretnije, što podrazumeva primarnu, sekundarnu i tercijarnu prevenciju u oblasti maloletničke delinkvencije zasnovanu na mnogobrojnim, dragocenim rezultatima istraživanja sprovedenih na ovoj populaciji.

Literatura

- Hovdenakk I (1994). *Attitude to addicting drugs*, Sykerl.Fag.
- Dinitz, S.(1986). *The Antisocial Personality, Forensic psychiatry and psychology*, F.A.Davis, Company, Philadelphia.
- Singer M, Mikšaj-Todorović Lj (1989). *Delinkvencija mladih*, Globus-Zagreb.
- Todorović A. (1971). *Uzroci maloletničkog prestupništva*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1971.
- Hrnčić J (1999). *Delinkvent ili pacijent*, Zadužbina Andrejević Beograd 1999.
- Ilić B (2005). *Fenomenologija agresivnosti delinkvenata*, Sven Niš, 2005.
- Kostić M (1996). *Homo negans ili čovek nasuprot*, Institut za kriminološka istraživanja, Boegrad, 1996.

Kovačević R. (1989). *Osobe sa poremećajima ličnosti kao počinitelji seksualnih, imovinskih i delikata protiv života i tela*, Medicinski fakultet, disertacija, Zagreb, 1989.

Healy W., Alper B. (1941). *Criminal Youth and the Borstal System*, New York, 1941.

Skinner B.F. (1969). *Nauka i ljudsko ponašanje*, Obod, Cetinje, 1969.

Petrović, S. (2000). *Ličnost narkomana*, Savetovanje Narkomanija i krivična odgovornost, Zbornik radova, 2000.

Milutinović, M (1990). *Kriminologija*, Savremena administracija, 1990.

Momirović K., Popović B., Hošek A., Vučinić B. (1994). *Amoralnost i kriminal "Argumenti za jednu odbačenu hipotezu"*, IKSI, Beograd, -rukopis

Bojana Dimitrijević

PERSONALITY OF JUVENILE DELINQUENTS

Abstract

The question often put down if the criminal personality has been the specific biopsychic entity has resulted by numerous studies on that topic. A great deal of those studies have focused on one of the basic personality dimensions – intelligence, which shows its influence in all the variations of human behavior, and as such represents an important element for the adolescents' personality constitution also. We have shown also other theoretical stands and studies that add evidence about the correlation or causality of asocial and antisocial behavior with personality characteristics. Regarding some personal traits and psychological characteristics, we can tell about more convenient conditions and certain tendencies towards criminal behavior. During the last decade of 20th century especially, the underage delinquency has become alerting. This evaluation has been related to undivided estimation about the generally bad social situation. All this orders more effort in the areas of primary, secondary and tertiary prevention on the field of juvenile delinquency, based on numerous, precious studies' results carried out on this population.

Keywords: *juvenile delinquency, personality characteristics, asocial and antisocial behavior.*